

DIEL MŪSU RAŠYBAS

BUKUNTIS JUONS

Vyskups Muotiejus Valunčius sava testamente raši: "Nablijuoket, sulauksma dar tuos dynuos, kada ba baimis gallesma sava bažnyčiuose gyduoti žemaitišką ir lytuvišką". Tus žuodžius sava knygas "Likėma laiptaas" prakalbuo ydleji ir didelis žemaičiu kalbuos mylietuojis Apuolinaris Bagduons.

Sulaukiem tuos dynuos. Gystam, šnekam. Ir rašyti pradiejuom. Kaap ir visada pradžia sūnki. Juk senūsius mūsų raštus, parašytus žemaitišką, mažaa kas yra skaitis. Diel tuo visū svarbiausee buva nusistatyti rašybas taisykles. Lytuviu kalbinynką daugiausee palauk, kuol žmuonis yprunt šnekietis ar rašyti natalsyklingaa, uo paskiau miegin taisyti tas klaidas. Bet tada jau šaukštaa būn puo pytu. Žemaitėe miegina daryti kitaap: pirmiausee išleida "Žemaičiu rašybas patarimas". Už tūn visi esam diekyngi Jūzapū Fabriežaa. Anuo patarimaa padieji apsisauguoti mums nu klaidžiuojimu patumsees. Untras labaa reikalyns darbs buva A. Bagduona "Užvinti tarmies pagryndaa", išspausdynti knyguo "Likėma laiptaas".

Ty du darbaa, parašyti geraa muokunčiu sava tarmes žmuoniū, yra tikraa gera pradžia mūsų rašybas taisykliem nustatyti. Pradžia anus laikau diel tuo, kad any geraa tynk kretyngiškiams ir šiaures vakarū varniškams. Vuo žemaičiu juk yra penkias gana skirtingas tarmes, ir anū balsiu sistemas niera vynuodas. Jeegu nanuoram visuoms tarmies kurti atskiras abecieles ir sudaryti skirtingas rašybas taisykles, kartruom nuors tarmiem reikies prisitaikyti pri kitū tarmiū rašybas.

Nu sena priprasta pagrindine žemaičiu tarme laikyti šiaures žemaičius (doinynkus) ir pagal anus sprinsti apie visus žemaičius. Pytinee ir vakarinee žemaitėe diel tuo naysižeid, bet Jeegu iš tū tarmiū paymtumlem kelis dalykus, būtū daug lingviau žemaitišką rašyti ir ypač skaityti. Juk dabar žemaitišku laikraščiu ir knygu daug kas naskaityta diel tuo, kad sūnkee suprunt, kas yra parašyta. Galem vargynti žmuonis muokydami sūnkiū taisykliu, bet galem tas taisykles ir pallingvyniti.

Jau 18 ir 19 umžiu rašytuojee ir kalbinynką siūli rašyti taap, kad kykvyns galletu parskaityti, kaap anuo tarmle yra sakuoma. Tas princips niera bluogs, dabar galletumlem anūn kaap kur pritaikyti. Diel prybalsiu ir ilgūju balsiu rašyma kažin ar kūn gudriau basugalvuosi, tarmiese any nadaug skiraas. Tik skirntyns ilgūju a, e ir ū, y rašyms niera gers, kuol dar visal naypratuom, reikietū apsvarstyti visas galimybes. Juk dvigubas raldes niera nei patuoges, nei yprastas, uo daruom na vyna dynaa. Paskiau pakeisti būs sūnkiau.

Bene daugiausee keblumu pytū žemaitems sudara trumpūju balsiu i, u rašym. Nei raseiniškee, nei dideli dalis varniškū natur tū ē, o, katrus siūla rašyti J. Fabriežaa. Ir tū pačių kretyngiškiu su telšiškees ty balsee juk niera (gal na visada) atskiras fuonemas, uo tik i, u varijantaa. Tudiel gal geriau būtu tū balsiu rašyba bent kyk fuonuoluogizūti ir visur rašyti i, u? Diel tuo ruoduos nieks nanukintietu: raseiniškee su varniškees tartu sava siauresnius i, u, telšiškee su kretyngiškees -- platesnius. Ir lytuviams būtu lingviau skaityti, nareikietu laužyti galvū, iš kur čia žemaitėe tur ē, o ir kaap anus reik tarti. Ar natiktū visyms rašyti bulbi, supa, lipa, kiša, raši, nešu? Pačių šiaures žemaičiu i, u ir ē, o skiraas nažymee, kartaaas sūnku suprastū, katrūn balsi žmuogus ištari (ypač galūniese). Sūnku būs reikalauti iš žmuoniū, kad atskirtu, kada reik rašyti karallo (vns. gal.), uo kada -- karallu (dgs. kilm.). Raldes ē, o galletumjem vartuotū tuokiuose žuodžiuose kaap skėsti (skinsti), grėžti (grinžti), grožts (grunžts), kosnis (kunsnis).

Yra dar ir kitū smulkiū dalyku, diel katrū reikietu pasitarti. Juk žemaitiškas spauduos vis daugies, uo rašuntyjee tunkee tur namažaa varga. Gaila tik, ka mas, žemaitėe kalbinynką, niekaap nagalem suseiti y vyna vyta ir užbaigti taap geraa pradieta darba. Juk mūsų yra na tuoks mažas būrys, uo kelias galvas vis geriau nagu vyna.

Laižovas tortaa

Skabickienė Laima

Šiuo vasara -- bėrželė pabaiguo lėipas pradžiuo -- dvė dešimtis Šiauliū studėnčiu i do anū prievaizdaa (vaduovaa) bova nutūpė Laižovuo, tyrinieję tuos garbingas žemės žemaitėška kalba. Mondriau sakont -- Laižovuo bova kalbėnė ekspedicijė. Diel kuo tam reekalou pasirinkta Laižova? Pėrmiausee -- čė jau dėdelee senee bebova ikelta kalbininku kuojė. Vuo juk vėita yr nepaprasta -- čė pat dvė tautas, dvė kalbas: žemaitėe i latvee. Mumis, kaap lituanistus, žėnuomaa, traukė A. Vėinažindė lėkėms tamė kraštė. Neapsėrekuom čė atvažiavė -- dar karta isėtėkėnuom, kėik neišsemiamū kalbuos luobiu tor mūsų žemelė. Daug muokslou i taap vėsaa kultūraa vertingu, brongjū kalbuos tortu sulasiuojuom Laižovuo. Rašiem iduomesnius, retesnius žuodžius, vaizdingus puosakius, palygėnėmus, užpildiem Muoksla Akademėjee svarbiū dialektuoluogėniu anketu. Daug prirašiem i magnitapuonus gyvuos laižoviškiu kalbuos, katrou dar tērsem vieliau, sugryžė i Šiaulius, i katrou tėkriausee onkstiau ar vieliau atsirėms kėtė muokslininkaa. Vuo dabar droosee galem vėsėms pasakytė -- mūsų tautuos tėkruojė dvasė šėndėin dar dėdelee ryškee, vo gal

i ryškiausee, atspind mūsų kalbuo. Džiaugamies, ka dar galem ešgėrstė tuokius gyvus žemaitėškus žuodius, išsprūdusius iš laižoviškiu lūpu: "Ognelė genas sprikt sprakt, sprikt sprakt. Žemė maitintuojė, bet i terbū užkabintuojė. Kaa vyra netekau -- ilgesys pliešė širdi i skotėnas." Vuo juk tēi žmonelee, kaap i pritink tėkrėms žemaitems, ne iš karta pasidevė šnekinamė: mataa, šėinaa, daržaa ne vėinam užrėša bornas. Bet taap tik atruodė pėrmojė dėina, kaa dėdelee atsargė i baugė bova porvėnėškee i Latvėjės žemaitėe. Laižovėškee, auksodėškee -- civėlėzoutė žmuonis -- pri svetėmū pripratėi, magnitapuonus daug kartu matėi, perdaug nesispardė. Rimtaa, atsidiejėi anėi pėrmiausee prisimėnė tus laikus, kaa "pinigs bova elgs kaap auts" i "darba žmuonis tėik turiejė, ka nebova kumet kuojės pamestė". Vo šees laikaas "jee tėik reeks dėrbtė -- kaulaa šal pagalvuojos", juk "Prunskienė apsmaukė vėsus", "bėndruovelė vielek delst, važius, matyt, rudini nomei", (Nukelta i 17 psl.)

ŽEMAITIU TARMĖS ĖR PATARMĖS

PABRIEŽA Jūzaps

Pagrindinis žemaitiu ėr aukštaitiu skėrtoms yr dvėbalsiu UO, IE ištarems. Aukštaitėe anus išlaika, vuo žemaitėe tor vėsaa kėtus garsus. Palei nevėinuoda tū dvėbalsiu UO, IE ištarema ėr patys žemaitėe suskėlst i tris dalis: 1. ŠIAURĖS ŽEMAITĖE (Skouds, Mažeikėe, Akmenė, Kretinga, Palonga, Plungė, Telšėe) anus ištara kaap OU, ĖI, pvz.: douna, jouks, šlouta, svėists, pėiva, kėims; 2. PĖITŪ ŽEMAITĖE (Kuršienaa, Varnee, Šėlalė, Kelmė, Tauragie, Raseince) vėituo UO, IE sakys Ū, Y, pvz.: dūna, jūks, slūta, svysts, pyva, kyms; 3. VAKARŪ ŽEMAITĖE (Klaipieda, Priekolė, Šėlotė) ištars dvėbalsius UO, IE kaap O, Ė, pvz.: dona, joks, šlota, svėsts, pėva, kėms. Reek pasakytė, ka dėl istuorėniu aplinkybiu beveik vėsaa sunykusi yr vakarū žemaitiu (Klaipiedas krašta) tarmie. Diel tuo mūsa laikraštiūs tou tarmė beveik nieka nerondat ir neraset. Skaituot šiaurės ėr pėitū žemaitiu tarmiem parašytus darbelius. Bet žėnuokėt, ka ėr tuos dvė stombės tarmės suskėlst i dar smolkesnės patarmės. ŠIAURĖS ŽEMAITĖE -- I TELŠIŠKIUS (rytėnė posė apie Skouda, Ylakius, Akmenė, Mažeikius, Salontus, Kretinga, Palonga, Plungė, Gargždus, Rėitava). Skėrtomu tarp tū patarmiū daug nier. Pats svarbiausis bŭtom tuoks. KRĖTINGĖŠKEE TRUMPŪSIUS NEGALŪNINIUS BALSIOUS U, I VĖSUMET IŠVERT I O, Ė ĖR SAKA: SKOBO, SKOBI, ROBLIS, ROBLĖ, TRIOŠIS, TRIOŠEE, KĖŠO, KĖŠI, ŽLĖBIS, ŽLĖBĖ, TELŠĖŠKEE ŠAKNĖIS BALSIOUS U, I NEPAKEIT, JEEGO ANĖI STUOV PRYŠ TUOKIUS PATIUS GALŪNĖS BALSIOUS U, I, VUO VĖSAAS

KĖTAAS ATVEJEES IŠVERT TEEP PAT KAAP ĖR KRĖTINGĖŠKEE. TUS PATIUS ŽUODIUS PASAKYS TEEP: SKOBO, BET SKUBI, RUBLIS -- ROBLĖ, TRIUŠIS -- TRIOŠĖ, KĖŠO -- KIŠI, ŽLIBIS -- ŽLĖBĖ. PĖITŪ ŽEMAITĖE DĖDLEE RYŠKEE SOSKĖLST I RASEINĖŠKIUS (PĖTRYTIU POSĖ APLE PAGRAMANTI, TAURAGĖ, SKAUDVĖLĖ, RASEINIUS, KELMĖ) ĖR VARNĖŠKIUS (ŠIAURĖS VAKARŪ POSĖ APLE ŠAUKIENUS, VARNIUS, LAUKOVA, ŠĖLALĖ, KVIEDARNA, ŠVIEKŠNA). Reek pasakytė, ka žemaitėe raseinėškee nu varnėškiu skėras žymee daugiau nego kretingėškee nu telšėškiu. VARNĖŠKEE DAUG KOU PANAŠĖ I SAVA KAIMYNUS ŠIAURĖS ŽEMAITIUS, VUO RASEINĖŠKEE ARTĖMESNĖ AUKŠTAITEMS. Abejė sakys dūna, ūga, dyna, kyk, bet vernėškee ištars roskis, plėkė, vaaks, reek, somtis, pėmpė, vuo raseinėškee -- ruskis, pliki, vaiks, reik, samtis, pėmpė. Matyt pėitėnems žemaitems bŭs pritrūkė kėitoma ėr užsispyrėma, ka šėndėin pakraštėniūs Žemaitėjės miestūs -- Tauragie, Eržvėlkė, Raseiniūs, Kelmie, Tytuvienūs -- beveik vėsaa nebišgirsi žemaitėškaa. Kuol kas žymee daugiau yr rašuoma šiaurės žemaitiu tarmė, kor kas mažiau -- pėitū. Bet tas nesunkee yr paaiškėnama. Vėsū pėrmo šiaurės žemaitiu tarmie daugiau skėras nu bėndrėnės kalbuos nego pėitū žemaitiu. Diel tuo šiaurės žemaitiu tamie yr gyvesnė, žuodingesnė, geriau išsilaikiusi.

(Atkelta iš 16 psl.)

“kiuoskūs, sied tokėi jautee -- anus žaltius tik pri žagrės vėituo arklė”, vo “Laižovas vyraa kiauruom kramiem bevaakščiuo...” Kaap matuom, laižoviškiu lėižuvis tėkraa riktings -- kert kaap pagalosts. Anū sakiniūs poikee sugyvėn ištėktokaa, jaustokaa, pastėprėnamėjee žuodee: žemėn, lauk, šalėn: “Sena baba cin klu klumš, klu klumš. Davatka tik plust sijuona, tupt, šmukšt. Griaun anuo truobelė žemėn. Gen tus žmuonis lauk -- parein ūkininkaa. Šaukėt žemėn -- mas iš čė neisem”. I taap žuodis po žuodė, sakinys po sakėnė, isilinguodamė puorėna senėjee aplė sava jaunystės vargus i lėnksmumus, aplė karus i trėmėmus... Vuo kas ta par ėntonacjė! Kas ta par balsa jėga, apvaldziusi žuodi!.. Klausaa i atsiklausyt negali. Vuo čė, veiziek, kėts, pritrūkės žuodiu, jam i užgėid Vėinažindė gėismelė, pagluost švėisiuom akym atėjosės mergelės, nubrauk ašara i atsiduksie: “atgyvenaa sava i išėik”. Kėtė taap dar pridor: “mona susieds sudžiūva kaap šaknės”, “ont žėmuos ons akis

užmerkė”, vo “senelė greitaa už lėntū užlinda”... Nepagalvuokem, ka taap poikee laižovėškee tik aplė mirti šnek. Kaima žmuonis, toriedamė daug vėdėnė stėproma, nenukabėn nuosės. Jam senioks i ronkas armuonika i užplic “Pampaljuoni”... I nėkor, panelės, nedingsėt -- torėt šuoktė ”bet ne taap tataa sukumposės, kaap par gėrnas brūkš, brūkš, bet poikee, dailee kaap lėndrelės a plunksnelės”... Kaap matuom, mūsa studėntės, bebūdamaš Laižovuo, i kaulus pamonkštėna, i taikliū patarėmu, savuoteškaa idomiū vertėnėmu ėšgėrda: “Kas yr liorbielis, tas ont bolbės sied. Tam ejė kaap vondou gyventė. Pri vėinuos kiaurnės i katėns nesied, vuo aš kaap bepruotis siedo pri vėinuos žmuonuos...” Taap Laižovas apylinkiu žmuonis šnek, taap i sakini suded maluonius i nemaluonius atmėnėmus, dabartėis rūpesnius i džiaugsmus.

Išsiskėrstė stodėntės iš Laižovuos patėnkintas i sustiprijosės. Pasirėmkem dažniau žemaitėško žuodio -- bŭsem tvėrtesnė.